

KOSOVA TÜRKLERİNİN MANZUM ÜRÜNLERİNDE MISRA BAŞI VE KELİME BAŞI KAFİYELER

Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA*

Şiirde ses zenginliği; başta kafiye olmak üzere bünyesinde aynı sesi bulunduran hece ve kelimelerle, ünlü-ünsüz ilişkileriyle, aynı kelimenin tekrarıyla sağlanır. *Kafiye*; şiirde ahengi ve anlam zenginliğini sağlamak için, mısraların başında, ortasında veya sonunda, belli bir sayıya bağlı kalmadan esas alınan seslerle tesis edilen ses benzerliğidir. Şiirde ahengin sağlanmasında önemli rol oynamasının yanı sıra kafiyenin, nazım şekillerinin meydana gelmesinde de belirleyicilik vasfı vardır.

Türk şiirinin ilk örneklerinde kafiye, mısra başındaydı. Zamanla mısra ortalarında ve nihayet mısra sonunda kendine yer bulmuştur. Gerek *baş kafiye* olarak isimlendirebileceğimiz mısra başı kafiye ve mısra içindeki kelime başı kafiyeler konusunda Âşık Edebiyatı Araştırmaları adlı kitabımızda geniş bilgi verdiğimizden aynı bilgileri tekrarlamak istemiyoruz. Ancak, bu kafiyelerin ne olduğu hususunda temel bilgilerin verilmesinin de yerinde olacağını düşünüyoruz.

Tespit edilebilen ilk Türk şiirlerinde kafiyenin mısra başındadır ve genellikle tek sese dayalı ve yarım (assonans) kafiye olarak karşımıza çıkar. Ne var ki, biraz önce söylediğimiz gibi, mısra başında yer alan kafiyeler, zamanla mısra sonuna kaymıştır. Bunda da kelimelerde vurgunun sonda olmasının, Arap ve Fars kültürleriyle temasımız sonucu onlardan aldığımız edebi şekil ve şiir tekniklerinin rolü olmuştur. Nitekim, Türk Kültürünün temel eserlerinden Divanü Lügati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l Hakayık'ta bu tarzda pek çok örnek karşımıza çıkmaktadır.

İşte bir örnek:

<i>Keçe turup yorır erdim</i>	Gece kalkıp yürdüm
<i>Kara kızıl böri kördüm</i>	Kara -kızıl kurt gördüm
<i>Katış yanı kura kördüm</i>	Kuvvetli ve sert yayımı kurdum
<i>Kaya körüp baku ağdı</i>	Beni görüp yokuşa ağdı

(Divanü Lügati't-Türk, C. III, s. 219)

Başkafiyeler Dede Korkut kitabında da karşımıza çıkar. Türk edebiyatının abide eserlerinden olan **Kitab-ı Dede Korkut**, bu alanda araştırma yapanların da ittifak ettiği gibi, destandan halk hikâyelerine geçiş eseridir.¹ Yukarıdaki örnekte

* İkinci Uluslar Arası Balkan Türkoloji Sempozyumu, (Haz. Prof. Dr. Nimetullah Hafız), Prizren, 2007, s. 547-554.

¹. Pertev Naili BORATAV, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ank., 1946, s. 62-63. / Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*, İst., 1973, s. 100-101.

olduğu gibi, bünyesinde, hem mısra başında hem de kelime başlarında kafiyeleri ihtiva eden pek çok örnek barındırır.

*Yettüğümde yel yetmez-idi yedi urgunum
Yeñi bayıruñ kurdına beñzer-idi yigitlerüm
Yedi kişi-y-ile kurulurdu menüm yayum
Kayın talı yeleginden som altunlu menüm ohum
Yel esdi yağmur yağdı buñu kopdu
Yedi katla vardum ol kalayı alımadum geri döndüm
Menden dahi er kopmayasın Yegeneg'üm dön.²*

Bu, örnekte de görüleceği gibi, kafiye olarak **k** ve **y** sesleri açıkça kendisini göstermektedir.

Mısra başında aynı sesi kullanma geleneği şaman dualarında da karşımıza çıkar. Bunun yanında Azerbaycan'da (Ör: **Molla Cuma**'nın şiirlerinde ve tekerlemelerde) ve Kazakistan'da (**Sağū Clenbaev**'ın şiirlerinde) söz konusu kafiye rastlarız.

Türkiye'de de **elifname**, **şairname** gibi eserlerde, **Âşık Paşa** (1272-1333), **Garipname**'sinde, **Erkiletli Âşık Hasan** (1772-1856)'ın , **Veysel Şahbazoğlu** (Arpaçay, 1921-1995)'nın, Sivaslı **Âşık Kaptanî** (Sivas, 1952-) ve **Cefai** (Sivas, 1958-)'nin şiirlerinde; anonim ürünlerden de **atasözleri**, **deyimler**, **tekerlemeler** ve **yanıltmacalar** / **yanıltmaçlarda** aynı tarzda ortaya konulmuş örneklere rastlamaktayız.

Biz bu çalışmamızda konu ile ilgili olarak, Kosova Türklerinin manzum ürünlerinde tespit ettiğimiz örnekleri ortaya koyacak ve bir değerlendirme yoluna gideceğiz.

Çalışmamızı yaparken hareket noktamız Prof. Dr. Nimetullah Hafız'ın büyük bir emek vererek hazırlamış olduğu *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri* (Priştine, 1985) adlı kitap olmuştur.

Çalışmamız ana hatlarıyla iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde mısra başı kafiyeler, ikinci bölümde ise, kelime başı kafiyeler konusu ele alınmıştır.

Mısra başı kafiyeler, şiirin tamamında, mısraların; *kelime başı kafiyelerde* ise mısra içindeki kelimelerden hepsinin veya birçoğunun aynı sesi taşıyan kelimelerle başlatılma esasına dayanır.

Mısra başı kafiyeler

---

². Muharrem ERGİN, a. g. e., s. 202.

Bu tarzda örnekleri mani, bilmece, atasözü gibi tür ve şekillerde görmekteyiz. Başkafiye, adından da anlaşılacağı üzere mısraların başındaki kelimelerin aynı sesleri taşıyan kelimelerin alt alta getirilmesiyle oluşturulmuştur. Sözgeşi;

Bacada durma yigit
 Biyigın burma yigit
 Beni sana vermeylar
 Of çekip durma yigit (s. 58) *

şeklinde söylenen manide, üç mısranın başına (B) sesi ile başlayan kelimeler getirilmiştir. Aynı şekilde şu örneklerde de (B) sesini görürüz.

Anmara basmasıyım
 Bezinde basmasıyım
 Bana doktor cetirman
 Ben sevda hastasıyım (s. 56)

Bindim çirez dalına
 Baktım Serez yoluna
 Cürdüm bi ak mintanlı
 Benzetirdim yarım(s. 59)

Bir mendil işle yola
 Başını cümüşle yola
 İçine beş olma kuy
 Birini dişle yola (s. 59)

(Elif)im var (mim)im yok
 Bülbül oldum dilim yok
 Bu cüzlerim seni cürdi
 Başkasında cünlüm yok (s. 63)

Bunun yanında bazı mani örneklerinde (C, H, K, S) gibi başkafiyeleri görmekteyiz.

Cidene bak cidene
 Cüller sarılmış tiçene
 Alla sabırlık versın
 Cizli sevda çekene (s. 60)

Çantasi var kolunda
 Cezer ırmak boyunda
 Cür ne kadar cüzellik

---

* Rakamlar, *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri* adlı kitaptaki sayfa numarasını gösterir.

Meleç mi var soyunda (s. 61)

Kara kaşı çirpik yoklar
Cünlümi sevdik yoklar
Cünde bin tene cürsam
Cene seni cünlüm yoklar (s. 67)

Hay mezmeli mezmeli
Haymal'ında yaz beni
Benden gayrı seversen
Haymalim vursun seni (s. 65)

Kalladan enişalım
Koç gibi vuruşalım
Kaldır be kız zülfünü
Bayramdır buluşalım (s. 67)

Akçinide buzum var
Sol yanımda süzüm var
Süleyenler sülesin
Sırma saçlı kızım var (s. 55)

Sarı çese miskiyle
Sevdim seni aşkiyle
Seni bana verselar
Alırım cennet çüskisiyle (s. 74)

Sara sât elimde
Sayarım sât sât
İşte ben ciderım
Siz kalın rât rât (s. 74)

Aynı şekilde anonim şiirlerden bilmecelerde ve atasözlerinde de zaman zaman baş kafiye karşımıza çıkmaktadır.

Zari zari zar midi?
Zar duvardan enmedi
Zarife hanım celmeden
Zar kızını vermedi (Örümcek) (s. 26)

.....
Daul biler misin ne der:
Dan dan dan dan dan;
Dengi dengine, rengi rengine (s. 45)

Kelime başı kafiye

Şiirde bir mısra içindeki kelimelerin ilk sesleriyle yapılan kafiye'dir. Bu seslerin farklı sesler olmaması gerekir. Bu tarz kafiye'nin en güzel örneklerini Sefil Selimî'nin şiirlerinde görmekteyiz. Sözcüğü; Sefil Selimî (D) esi ile başlayan kelimelerle oluşturduğu şiiri şöyledir:

Define Defterim Delik Deşiktir*
Didikleyip Durma Döküldüm Dayı
Derdi Dirsekledim Deştikçe Deştim
Derdin Derinine Dıkıldım Dayı

Darmadağınığım Direncim Düştü
Derdim Deryalaştı Dışına Daştı
Duralım Dedimse Daha da Deşti
Dertliler Darına Dakıldım Dayı

Dikensiz Derbeder Deliden Deli
Dertlerim Derdimin Dudağı Dili
SEFİL SELİMÎ'de Dert Dolu Dolu
Derdim Direkledi Dikildim Dayı

Bu tarz kafiye sistemini Kosova Türklerinin şiirlerinde de bulabilmekteyiz. Bunlar; *tekerleme, atasözleri, deyimler, bilmeceler, maniler, ninni, destan* gibi metinlerde karşımıza çıkmaktadır.

Tekerleme

Koca Kari Kaçtı,
Donları Düştü,
Çüpekler şişti. (s. 8)

.....

Çilik Çubuk,
Çıksın yüzük. (s. 16)

Atasözleri

Armut Altına Alma düşmes. (s.42)
Beçar Cüzile kız, Cece Cüzile Bez alınmas. (s. 43)
Bi işe Başlamayıncas Bellidir çi uclanmas. (s. 43)
Ceç olsun, Cüç olmasın. (s. 44)
Çocuklen Citma yola, Başına Celir Bin türlü Bela.

---

* Kelime başı kafiye'lere dikkat çekmek için ilk harfler büyük gösterilmiştir.

Çok Cezen Çok biler. (s.45)
 Deliden Deli Dogar. (s. 45)
 Dost Başa Bakar Düşman ayağa. (s. 46)
 Dost Dosttan Sır Saklamas. (s. 46)
 Efendiy Efendi Eden hademesidir. (s.46)
 Evli Evinde, Çüylü Çüyünde, sıçan deliyinde. (s. 47)
 Işın İsl'asi İş Başında Belli olur. (s. 49)
 Karanca Kadar düşmanını Karşında aslan bil
 Karga Karganın Cüzini Çıkarmas. (s. 49)
 Kuçka Kuyruguri Kaldırmadan çüpekler Koşmas. (s. 59)
 Sabrın Soni Sel'amettir. (s. 51)
 Sülersen Söz olur, Sülemessen dert olur. (s. 52)
 Yemeyenin Yerlar, Cimeyenin Ciyerlar (s. 53)

Deyimler

Cüs Cüre Cünül Begene (s. 35)
 Cüzüm Cürmedi, Canım Çekmesin. (s. 35)
 Şamdan Şeçer celemek, hasta Şifa bulacak (s. 40)
 Yere Bakan Yürek Yakan (s. 41)

Bilmeceler

Ceceylen Çok,
 Cünlen yok. (Yıldızlar) (s. 22)

.....

Cendisi Çiplak hafki Cidirir. (İğne) (s. 30)

Maniler

Yeşil mangalda ateş
 Yetiş Sevdığım Yetiş
 Benden gayrı Seversen
 Sardığın cece tutuş (s. 77)

Ninni

Dandini Dandini Destana
 Çocuk Cider bostana
 Kaun Karpus Cetırır
 Anasına yedirir. (s. 82)

Dandini Dandini Dan kuşi
 Çalılıkta yuvası
 Şindi Colur babası
 Cetırır simit mamasi (s. 82)

Destan

(Elifname)

E drine'de san'atın işler
 İ dris ortağı İplikçi hâlâ
 B ir vakit Beraber idim Burada
 B ekir'dir ortağım Balıkçı hâlâ

P lavna'da Hazma Pehlivan Petmez yapmaktan naşı
 E halisi Çingân mürtekip hem de vahşi
 T iflis'te Tırtıkçı başı
 T ekovça'da semercidir kardaşı

C erem'de Cafer Cezve yapardı
 Ç anakkale'de Kâzım Çavuş Çömlek satardı
 H arput'ta Haydar Hatıplik ederdi
 D ebre'de Dâvud Dervişlik ederdi

Z ille'de Zekir Zilli Zurna çalardı
 S inop'ta Selîm Salep Satardı
 Ş uma'da Şâkir Şerbep yapardı
 S amako'da Sâdık Sandık düzerdi

T alip Pufka Üsküp'te darbuka çalardı
 T ırnova'da Tâhir Tabakçılık işlerdi
 Z ührâb İstanbul'da Zanpare ile oynardı
 A ynaroz'da Arif Arıcılık işlerdi

G arb Trablus'ta Galip Guşak satardı
 F ilibe'de Fâik Fâide ile para verirdi
 K ırım'da Kasım Kaymak satardı
 G irit'te Kâmil Gömlek çok dikerdi

L ule'de Latif Lule yapardı
 M usul'da Musli Meyve satardı
 N arta'da Nazif Nüşa martifal yazardı
 V arna'da Vâsil Varak keserdi

Y anya'da Yahya Yalan söylerdi
 M üsafir evine gelse çok şad ederdi

.....
 ..... (s. 159)

Görüldüğü gibi başkafiye ve kelime başı kafiye Kosova Türklerinin anonim örneklerinin hemen hemen tümünde bol miktarda karşımıza çıkmaktadır. Şunu da söyleyelim ki; baş kafiyelerin ve aynı sesle başlayan kelimeleri bir araya getirme kaygısı, şiirde *ahenk* sağlama kaygısıyla doğrudan ilgilidir.

Türk şiir geleneğinde önceleri kelime başında tesis edilen kafiye sisteminin hâlâ Asya'da, Anadolu'da ve bu bölgede var olması, bize bu sistemin milliliğini teyit etmesi bakımından önemlidir.

Yukarıda adından söz ettiğimiz, "*mısra başı kafiyeli şiirler*" ve "*kelime başı kafiyeli şiirler*" meselesi bizlere **halk şiirinde kafiye** konusuna, daha geniş bir perspektiften bakmamız gerektiğini göstermiştir.

İlerleyen zaman içerisinde bunlara belki başka örnekler de katılacaktır. Yapacağımız etüt, salt kafiye tariflerinin dar çerçevesi içerisinde kalmamalı, âşık şiirinde ortaya konulmuş örnekleri de kapsayan daha muhtevalı bir etüt olmalıdır.